

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Immigration to the Oecd Countries from Turkey: A Gravity Model Approach

Dinçer, Gönül and Muratoğlu, Yusuf

Gazi University

October 2014

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/62201/>

MPRA Paper No. 62201, posted 19 Feb 2015 11:32 UTC

TÜRKİYE'DEN OECD ÜLKELERİNE GERÇEKLEŞEN GÖÇÜN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

Gönül DİNÇER¹, Yusuf MURATOĞLU²

İlgili Yazarlar:

gonuld@gazi.edu.tr

yusufmuratoglu@gazi.edu.tr

¹ Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Ankara, Türkiye

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Ankara, Türkiye

TÜRKİYE'DEN OECD ÜLKELERİNE GERÇEKLEŞEN GÖÇÜN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

Dinçer, G., Muratoğlu, Y.

Özet

Son dönemlerin en belirgin ve en tartışmalı olgularından birisi olan uluslararası göç; hem göçün kaynaklandığı ülkelerde, hem de göç alıcı ülkelerde önemli sosyal ve ekonomik değişimlere yol açmaktadır. Dolayısıyla giderek daha fazla sayıda araştırmacı bu olgunun nedenlerini ve sonuçlarını araştırmaya yönelmektedir. Göçlerin ekonomik nedenleri, Çekim Modeli (Gravity Model) kullanılarak çok yönlü ve etkin bir biçimde analiz edilebilmektedir. Çekim Modeli, genellikle ülkeler arasındaki karşılıklı ticaret akımlarını inceleyen, görece yeni, açıklama gücü yüksek ve kullanışlı bir modeldir. Öte yandan Model, ülkeler arasındaki göç akımlarını analiz etmeye de oldukça elverişli olup, uluslararası göç alan yazınında da kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'den 20 OECD ülkesine 1960-2010 döneminde gerçekleşen göçün ekonomik belirleyeni Genişletilmiş Çekim Modeli (Augmented Gravity Model) kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Çekim Modeli, Panel Veri Analizi

Jel Kodları: F22, F14, C33

IMMIGRATION TO THE OECD COUNTRIES FROM TURKEY: A GRAVITY MODEL APPROACH

Abstract

For several decades international migration is one of the most obvious and debatable issues which causes significant economic and social changes in both source countries and host countries of migration. Thus more and more researchers are tending to analyze the reasons and consequences of this phenomenon. The economic reasons of international migration can be analyzed with the Gravity Model effectively and elaborately. The Gravity Model is a relatively new and useful model of international trade which is also being applied in migration analyses lately. In this study, we examine the immigration to the 20 OECD countries from Turkey over the 1960-2010 period with an augmented Gravity Model.

Keywords: International Migration, Gravity Model, Panel Data Analysis

Jel Classification: F22, F14, C33

1. Giriş

Uluslararası göçler, son dönemlerde küresel gündemin önemli konularından birini oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler'in verilerine göre, 1950-1960 döneminde 53 ülkede net göç akımları³ sıfırken, 1990-2000 döneminde net göçleri sıfır olan ülke sayısı 11'e gerilemiştir (UN-DESA, 2002: 139). Uluslararası göçler; sosyal, politik ve ekonomik neden ve sonuçları itibarıyla ön plana çıkan bir olgudur ve göç eden kişi sayısı özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden beri giderek artmaktadır. Söz gelimi 1990 yılında dünyadaki toplam göçmen sayısı yaklaşık 154 milyon kişi iken, bu sayı 2013 yılında yaklaşık 232 milyon kişiye yükselmiştir.

Tablo 1, ülke gruplarına göre uluslararası göçmen stokunu göstermektedir. Tablodaki verilere göre dünyadaki göçmen stokunun yaklaşık % 60'ı gelişmiş ülkelerde yer almaktadır ve 1990-2013 döneminde gelişmiş ülkelerdeki göçmen stokunun artış oranı da gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksektir. Kuzey Amerika'nın göçmen stokundaki artış, Avrupa'dan daha yüksektir. Öte yandan Afrika ve Latin Amerika'nın göçmen stoku da artış göstermekle birlikte, artış oranlarının dünyanın diğer bölgelerine göre belirgin biçimde düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Uluslararası Göçmen Stoku (milyon kişi)

	1990	2000	2010	2013	1990-2013 Artış Oranı (%)
Dünya	154.2	174.5	220.7	231.5	33
Gelişmiş Ülkeler	82.3	103.4	129.7	135.6	39
Gelişmekte Olan Ülkeler	71.9	71.1	91	95.9	25
Afrika	15.6	15.6	17.1	18.6	16
Asya	49.9	50.4	67.8	70.8	30
Avrupa	49	56.2	69.2	72.4	32
Latin Amerika	7.1	6.5	8.1	8.5	16
Kuzey Amerika	27.8	40.4	51.2	53.1	48
Okyanusya	4.7	5.4	7.3	7.9	41

Kaynak: UNDESA-OECD, World Migration in Figures, 2013.

Uluslararası göçleri etkileyen bir takım itme faktörleri (push factors) ve çekim faktörleri (pull factors) bulunmaktadır. Bu faktörler ekonomik, demografik, sosyal, tarihi, kültürel ve/veya politik unsurlardır. Göçlerin kaynak ülkeden ayrılmasına yol açan unsurlar itme faktörleri ve alıcı ülkeye yerleşmesine neden olan unsurlar çekim faktörleri olarak nitelendirilmektedir (Praussella, 2011). Bu faktörler Tablo 2'de özetle sunulmuştur.

Tablo 2: Uluslararası Göçleri Etkileyen Faktörler

	Kaynak ülkeden göç etme nedenleri – İtme faktörleri	Göç edilecek ülkeyi belirleyen nedenler – Çekim faktörleri
Demografik	<ul style="list-style-type: none"> Nüfus artışı Yüksek doğurganlık oranları 	
Sosyal, tarihi ve kültürel	<ul style="list-style-type: none"> İnsan hakları ihlalleri Etnik, dini, cinsiyete 	<ul style="list-style-type: none"> Ailenin yeniden birleşmesi

³ Net göç; bir dönemde bir ülkeye göç eden kişi sayısı ile o dönemde ülkeden göç eden kişi sayısı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

	dayalı ayrımcılıklar	<ul style="list-style-type: none"> • Azınlık grupların toplu göçü • Ayrımcılığın olmaması • Ortak dil • Kolonyal bağlantılar
Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> • Yoksulluk • İşsizlik • Düşük ücretler • Temel sağlık ve eğitim ve hizmetlerinin yokluğu/ eksikliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Görece yüksek ücretler • İstihdam olanakları • Daha yüksek yaşam standartları • Kişisel ya da mesleki gelişim olanakları
Politik	<ul style="list-style-type: none"> • Çatışma, şiddet olayları, güvenliğin yokluğu/ eksikliği • Zayıf yönetim • Yozlaşma 	<ul style="list-style-type: none"> • Güvenlik • Politik özgürlük

Kaynak: Praussello, 2011.

Göçleri; nedenleri (zorunlu ve gönüllü göç), amaçları (çalışma, sığınma) ve hedefe varmakta kullanılan yöntemleri (yasal, yasa dışı) gibi farklı kriterlere uygun olarak tanımlamak mümkündür. Savaş, doğal afet, sürgün gibi nedenlerle insanların yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmaları veya buna mecbur bırakılmaları sebebiyle meydana gelen göç, “zorunlu göç” olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin göç etmeye kendilerinin karar verdiği gönüllü göçte ise esas dürtü, insanların daha iyi yaşam şartları elde edeceklerini ummalarıdır. Gönüllü göçler işçi göçü ya da sığınmacı göçü biçiminde gerçekleşmektedir. İşçi göçleri, tablodaki ekonomik faktörlerden de görülebildiği gibi, yaşadıkları ülkede çalışma olanağı bulamayan ya da yaptığı işten herhangi bir nedenden dolayı memnun olmayan (düşük ücretler, ekonomik ve sosyal tatminsizlik, fırsat eşitsizliği) ve başka ülkelere iş bulabilmek amacıyla giden kişilerin göçüdür. Bu tür göç hareketi, ayrıca, iş gücünün niteliği bakımından da incelenebilir: “Beyin göçü” adı verilen eğitilmiş ve kalifiye insanların göçü ve kalifiye olmayan (hedef ülkelerdeki değerlendirilmeye göre) işçi göçü.

Göçmenler kendi ülkelerinden ayrılırken ve/veya yolu üzerinde bulunan ülkeden geçerken ve/veya göç etmeyi tasarladığı ülkeye girişinde ve/veya bu ülke(ler)de bulunduğu süre içinde o ülkenin yasalarına uyup uymama durumuna göre, yasal ya da yasa dışı olarak da tanımlanabilmektedir (Yılmaz, 2014: 1686-87).

Göç olgusunun giderek daha yoğun ve karmaşık bir hale gelmesi, nedenlerinin incelenmesi gereğini de beraberinde getirmektedir.

2. Türkiye ve Dış Göç

Dünya Bankası'nın verilerine göre, 2010 yılı itibariyle Türkiye'den yurt dışına gerçekleşmiş olan göç stoku yaklaşık 4.3 milyon kişidir. Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre 2014 yılı itibariyle yurt dışında yaşayan vatandaşların sayısı yaklaşık 5 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu kişilerin çok önemli bir bölümü Batı Avrupa ülkelerinde yaşamaktadırlar. Batı Avrupa ülkelerinden sonra ise Amerika Birleşik Devletleri, Orta Doğu ülkeleri ve Avustralya Türkiye'den en çok göç alan ülkelerdir.

Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yönelen yoğun göçler, 1960'ların ilk yıllarında, hızla gelişmekte olan Batı Avrupa ülkelerinin işgücü piyasalarında meydana gelen boşluğu doldurmak üzere yaptıkları işçi alımları ile başlamıştır. Söz konusu dönemdeki işçi hareketlerinin geçici olması öngörüldüyse de, giden işçiler dönme eğiliminde olmamış ve

ailelerinin de birlikte gitmesi neticesinde önemli boyutta göç akımları oluşmuştur. İlgili dönemde devlet politikası olarak işçi gönderimi desteklenmiştir. Bu durumu Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarından izlemek de mümkündür.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, "işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracı", işsizliği azaltmaya yönelik istihdam politikasının bir unsuru olarak nitelenmiştir. Öte yandan nitelikli işgücünün gönderilmesinin yurtiçi üretim açısından sakıncalarına değinilerek, niteliksiz işçilerin gönderilmesi gereği belirtilmiştir (DPT, 1963: 456).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, yurt dışında bulunan işçiler ve aileleri ile gönderilmek için başvurmuş olanlar hakkında daha kapsamlı değerlendirmeler ve öneriler yer almıştır. Plan'da, 1964-1967 döneminde Batı Avrupa ülkelerine giden işçilerin önemli bir bölümünün meslek sahibi işçiler olmasının Birinci Plan'da öngörülen amaçlara aykırı olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan yurt dışındaki işçilerin dönüşü ve yurt dışındaki işçilerin tasarruflarının Türkiye ekonomisi açısından önemi şu biçimde izah edilmiştir:

"Gittikleri ortamdan farklı bir ortamda belirli bir süre yaşamış olan işçiler dönüşlerinde, yurt dışında alıştıkları ve gördükleri hayat seviyesine yakın bir yaşama eğilimi göstermektedir. Bu tarımdan gelenlerin şehirleşmesi, tasarruflarını kullanarak iktisadi seviyesini yükseltmesi, kazanmış olduğu bilgi ve görgüyü çevresine aktarması anlamına gelmektedir. Önemli olan, bu yurt dışı tecrübesinin Türkiye'de değişmeyi ve modernleşmeyi hızlandırıcı etkisidir. Yurt dışına giden işgücünün tasarruflarını değerlendirmek için çeşitli yollar aranmış bunlardan kooperatif kuran köylülere öncelik tanınması projesi başarılı olmamıştır. Yurt dışındaki işçilerin anonim şirketler kurmaları ise olumlu gelişmeler göstermiştir. Yurt dışındaki işçilerin tasarruflarını doğrudan doğruya yurda göndermeleri gerek yurt ekonomisi için ek bir kaynak olarak, gerekse döneceklere bir yatırım imkanı sağlaması yönünden önem taşımaktadır. Bu yoldan sağlanan dış kaynak 1964-1966 döneminde yüzde 1421 artış göstermiştir" (DPT, 1968: 142).

Planlardan da görüldüğü gibi, işçiler ve ailelerinin göçü, devlet politikalarıyla desteklenmiş ve 1974 yılına kadar devam etmiştir. 1974 yılından sonra ise, Petrol Krizi'nin Batı Avrupa ülkelerinde oluşturduğu ekonomik durgunluğun sonucu olan tersine göç politikaları ve istihdam olanaklarının da görece azalması nedeniyle diğer ülkelere de yönelmeye başlamıştır.

Günümüzde Türkiye'nin dış göçü oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır. Bu çerçevede, bu çalışmada, Türkiye'den kaynaklanan dış göçün ekonomik belirleyenleri, Çekim Modeli kullanarak analiz edilmiştir.

3. Çekim Modeli

Çekim Modeli, dış ticaret akımlarını ampirik olarak başarılı bir biçimde açıklayan ve son 20 yılda kullanım yaygınlığı büyük bir hızla artmış olan bir modeldir. Temeli, 17. yüzyılda Sir Isaac Newton tarafından fizik alanında geliştirilen Yerçekimi Yasası'na (The Law of Gravity) dayanmaktadır.

Çekim Modeli, en genel tanımıyla, farklı coğrafi konumlar arasındaki ekonomik akımları; konumların büyüklüğü, coğrafi uzaklığı ve incelenen konuya göre farklılaşabilen ek değişkenlerle ölçen bir modeldir ve ekonomideki en istikrarlı ilişkilerden bir tanesini açıklamaktadır. Buna göre; büyük ekonomik kümelerin arasındaki etkileşim, küçük kümeler arasındakinden daha fazladır ve birbirine yakın olan kümeler arasında, uzak kümelere göre, daha fazla çekim bulunmaktadır (Bergeijk ve Brakman; 2010: 2). Burada "büyüklük" kavramı ile ülkelerin yurt içi gelirleri ya da ulusal gelirlerinin göreceli yüksekliği kast edilmekteyken; "uzaklık" genellikle gerçek coğrafi uzaklık anlamında kullanılmaktadır.

Model'in ilk matematiksel formülasyonunu tasarlayan ve ampirik uygulamasını yapan kişi, Hollandalı ekonomist Jan Tinbergen'dir. Tinbergen'in 1962 yılında yayımlanan

çalışmasının ilk analizinde ortaya koyduğu modelin en yalın hali, Basit Çekim Modeli olarak anılmaktadır ve modelde bir ülkeden diğer bir ülkeye gerçekleşen toplam ihracat düzeyi, az sayıda ancak birincil önemdeki değişkenlerle tanımlanmıştır:

$$E_{ij} = \alpha_0 \frac{Y_i^{\alpha_1} Y_j^{\alpha_2}}{D_{ij}^{\alpha_3}}$$

E_{ij} = i ülkesinden j ülkesine gerçekleştirilen ihracat akımı.

$Y_i^{\alpha_1}$ = i ülkesinin GSMH türünden ifade edilen ekonomik büyüklüğü (ihracatçı ülke)

$Y_j^{\alpha_2}$ = j ülkesinin GSMH türünden ifade edilen ekonomik büyüklüğü (ithalatçı ülke)

$D_{ij}^{\alpha_3}$ = i ve j ülkeleri arasındaki coğrafi uzaklık

$\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2$ ve α_3 modelin parametreleridir (Tinbergen, 1962: 264).

Basit Çekim Modeli'ne göre, ticarete bulunan ülkelerin ekonomik büyüklükleri arttıkça aralarındaki gerçekleşen ticaret akımları da artar. Öte yandan ticarete bulunan ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık arttıkça, gerçekleştirdikleri ticaret azalır. Tinbergen, yasayı, uluslararası ticaret akımlarını incelemek için kullandıysa da, oluşturduğu Çekim Modeli; göçleri, turizmdeki kişi akımlarını, doğrudan yabancı sermaye yatırımı hareketlerini, ekonomik bütünleşmelerin etkilerini ve çeşitli sosyal etkileşimleri incelemekte yoğun olarak kullanılır olmuştur.

Çekim Modeli'nin doğuşundan sonra birbiri ardına yapılan pek çok çalışma ile, bu yalın kuramsal mantık giderek sofistike duruma gelmiş ve büyüklük ile uzaklık dışında pek çok değişkenin eklenmesiyle Model ampirik olarak da geliştirilmiştir. Ek değişkenler kullanılarak oluşturulan modeller, Genişletilmiş Çekim Modeli olarak adlandırılmaktadır.

4. Uluslararası Göçlerin Çekim Modeli'yle Analizi: İlgili Literatür

Ernest George Ravenstein, yazında, Çekim Modeli'nin belirginleşmeye başladığı öncü yapıtlardan ikisini kaleme almıştır. Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında yayımlanan çalışmalarında, yıllar sonra formüle edilecek olan Çekim Modeli'nin ana değişkenlerini de içeren bir analizle göç olgusunu incelemiştir. Göç alan ülke olarak İngiltere'yi seçen yazar, 1800-1886 dönemi verilerini kullanmış ve modelinde nüfus, nüfus artış hızı, coğrafi uzaklık, GSMH ve istihdam hacmi değişkenlerine yer vermiştir. Ravenstein, özetle şu bulgulara ulaşmıştır: Göç ile coğrafi uzaklık arasında güçlü ve ters orantılı bir ilişki vardır. Kısa mesafelerde göç yoğunlaşır. Göç aşamalı olarak gerçekleşir. Ülke içerisinde kadınlar daha çok göç ederken, ülkelerarası uzun mesafelerde erkekler daha fazla göç eder. Geniş merkezler, göç sebebiyle, doğal seyrine görece daha hızlı bir biçimde büyür. Göç ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Göç, çoğu zaman ekonomik nedenlerle gerçekleşmektedir.

Belirtmek gerekir ki, Ravenstein'dan günümüze kadar, göçün ekonomik nedenleri konusundaki kavramsal yaklaşım ilke olarak değişiklik göstermemiştir. Bu konudaki en belirgin ayırım, göçün bireysel bir karar mı yoksa kolektif bir aile kararı mı olduğuyla ilgilidir (Bozdağ ve Atan, 2009: 164). Bununla birlikte, her iki durumda da göçün temel ekonomik nedeni, daha yüksek ücretlere ve refah düzeyine ulaşma isteğidir.

Raul Ramos ve Jordi Surinach'ın 2013 yılında yayımlanan çalışmalarında, 1960-2010 döneminde yaklaşık 200 ülke arasındaki karşılıklı göç akımları Çekim Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Modelin değişkenleri; göç akımları, nüfus, ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık, ülke çiftlerinde kişi başına düşen gelir arasındaki fark, ülkelerin coğrafi büyüklükleri ile kukla değişkenler olarak ülkelerin komşu olup olmaması, ortak resmi dilin varlığı/ yokluğu ve

geçmişte kolonyal ilişkilerin bulunup bulunmamasıdır. Sonuçlar; göçün kaynağı olan ülkelerin nüfusu ile verilen göç miktarı arasında güçlü pozitif bir ilişkinin, öte yandan göçü alan ülkelerde nüfusun artması ile alınan göç arasında negatif bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık arttıkça göç azalmakta, ülkelerin komşu olması ise göçü artış yönünde etkilemektedir. Ortak resmi dilin varlığı ve kolonyal bağların bulunması da göçleri pozitif yönde etkilemektedir. Modeldeki ekonomik değişken olan kişi başına düşen gelir farklarının da göçleri artış yönünde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Uluslararası göçleri Çekim Modeli'ni kullanarak inceleyen çalışmalardan bir diğeri, David Karemera, Victor Iwuagwu Oguledo ve Bobby Davis'in 2000 yılında yayımlanan makaleleridir. Yazarlar; ABD ve Kanada'yı göç alan ülkeler olarak, farklı bölgelerden 70 ülkeyi ise göç veren ülkeler olarak, 1976-1986 verileriyle incelemiş ve modelde (gönüllü) göçmen sayısı, coğrafi uzaklık, nüfus, GSMH, enflasyon oranı, işsizlik oranı, Gastil (1987) Özgürlük Endeksi değerleri, sivil haklar endeksi değerleri, politik haklar endeksi değerlerini ve birkaç kukla değişkeni (göç veren ülkenin resmi dili, politik istikrarı/istikrarsızlığı, göç politikası) kullanmıştır. Ulaşılan bulgular; Kuzey Amerika'ya gerçekleşen göçte, kaynak ülkenin nüfusunun ve alıcı ülkedeki gelir düzeyinin, göçün temel iki belirleyicisi olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda Asya'daki yoğun nüfuslu bölgeler ve Latin Amerika ülkeleri, Kanada'ya ve ABD'ye olan göçün önemli iki kaynağıdır. Kaynak ülkedeki yurtiçi politik kısıtlamalar ve sivil özgürlüğe ilişkin kısıtlamalar da, incelenen ülkelere Kuzey Amerika'ya olan göçün önemli itici güçlerinden olmuştur.

Joshua Lewer ve Hendrik Van den Berg (2008); 16 OECD ülkesi arasındaki göç akımlarını 1991-2000 dönemine ilişkin verilerle incelemiştir. Yazarlar modelde; kaynak ülkelerin ve göç alan ülkelerin kişi başına gelir düzeyi oranlarını, ülkelerin nüfusları ve coğrafi uzaklık değerleri ile kukla değişkenler olarak ortak dilin, kolonyal geçmişin ve sınır komşuluğunun bulunup bulunmamasını kullanmıştır. Çalışmanın temel amacı, Çekim Modeli'nin göç akımlarının incelenmesindeki kullanışlılığını sınamaktır. Yazarlar, modelin sonuçlarına dayanarak, Çekim Modeli'nin temel değişkenleri olan ekonomik büyüklüğün ve coğrafi uzaklığın, göçleri açıklama gücünün çok yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan, modele eklenen yarı ekonomik, politik ve sosyal değişkenlerin, göçler üzerindeki marjinal etkilerini ölçmede de etkin olduğunu belirtmişlerdir.

David Leblang'ın makalesinde ise (2007); 128 kaynak ülkeden 26 alıcı ülkeye yönelen göç akımları 1985-2004 dönemi için analiz edilmiştir. Modelde kullanılan değişkenler göç akımları, ülkelerdeki göçmen stoku, coğrafi uzaklık, ülke çiftlerindeki ortalama ücretin birbirine oranları, işsizlik oranları, nüfus, kişi başına düşen kamu harcamaları ve kukla değişkenler olarak ortak dil, kolonyal bağlar, seçim haklarının varlığı, demokrasinin varlığı ve ilgili ülkelerde sivil savaşın varlığıdır. Analiz sonuçları, göçü alan ülkelerdeki göçmen stoku ile o ülkelere gerçekleşen göç akımları arasında güçlü pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Yazar bu durumu, göç stoku yüksek olan alıcı ülkelerde göçmenlerin halihazırda iletişim ağlarının olmasının pozitif etkilerine bağlamaktadır. Coğrafi uzaklığın daha yüksek olduğu, ortak dil ve/veya kolonyal geçmişi bulunmayan ülkeler arasındaki göç akımları daha azdır. Kaynak ülkede ortalama ücretin alıcı ülkeden daha yüksek olması ve göçü alan ülkelerde işsizliğin yüksek olması ile göç akımları arasında da negatif ilişki bulunmaktadır. 15-64 yaş arasındaki nüfusun daha yüksek olduğu ülkeler daha fazla göç vermekte iken, alıcı ülkelerde sivil savaşın bulunması göç akımlarını azalma yönünde etkilemektedir. Alıcı ülkelerde kişi başına düşen kamu harcamaları ile göç akımları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Yazar bu durumu refah ülkelerinin daha fazla göçü cezbetmesi biçiminde nitelendirmektedir. Öte yandan alıcı ülkelerde seçmen haklarının gelişmiş olması ile göç akımları arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Literatürde uluslararası göçleri Çekim Modeli kullanarak analiz eden diğer bir grup çalışmada ise, ülkeler arasındaki karşılıklı ticaret akımları ile göç akımları arasındaki ilişki incelenmiştir.

David M. Gould'un 1994 yılında yayımlanan makalesi, göçlerle ticaret akımları arasındaki ilişkiyi farklı bir açıdan sınavarak, kendisinden sonra yapılan pek çok çalışmaya esin kaynağı olmuştur. Gould, eserinde, temel olarak, göçmenlerin, konak ülkeye beraberlerinde götürdükleri dış piyasaya ilişkin bilginin önemine dikkat çekmiştir. Çalışmada yer alan modelde, ABD ve ABD'ye göç veren 47 ülkenin 1970-1986 verileri kullanılmıştır. Modelin değişkenleri şöyledir: ABD'nin ihracatı, ABD'nin ithalatı, GSYH, nüfus, GSYH deflatörü, ABD'nin ve diğer ülkelerin ihracat birim değer endeksi değerleri, ABD'nin ve diğer ülkelerin ithalat birim değer endeksi değerleri, göç akımları, nitelikli göçmenlerin niteliksiz göçmenlere oranı, göçmenlerin ABD'de ortalama kalış süreleri, coğrafi uzaklık verileri ile kukla değişkenler olarak göçmenlerin resmi dili İngilizce olan bir ülkeden gelmeleri ile resmi dili İngilizce olmayan bir ülkeden gelmeleri. Gould'un bu eseri, göç-ticaret ilişkisini Çekim Modeli ile sınaması ve bu ilişkiyi salt ekonomik değişkenlerle beraber kültürel bir unsurla beraber incelemesi bakımlarından öncü çalışmalardan biridir. Sonuçları özetle şöyle aktarılabilir: Göçmenler, geldikleri ülkeye bilgi taşıyarak, üretimde ve ticaretle işlem maliyetlerini düşürebilirler ve fayda artışı sağlayan tüketim olanaklarının oluşmasına yol açabilirler. Bu refah etkilerinden, hem göç veren ülke, hem de alıcı ülke faydalanmaktadır. Ulaşılan ampirik bulgular, bu olguları ABD için de doğrulamaktadır. Göç merkezi bir ülke olan ABD'nin, göç aldığı ülkelerle karşılıklı ticaret akımları, göç olgusundan etkilenmektedir. İlgili dönemde, göçlerin uyarıcı etkisi, ABD'nin ihracatı üzerinde daha belirgin olmuştur. Öte yandan, göçlerle ilişkili üretim artışları, imalat sanayinde, yatırım mallarından ziyade tüketim mallarında kendisini göstermiştir.

Keith Head ve John Ries'in 1998 yılında yayımlanan makalelerinde, göç akımları, karşılıklı ticaret akımlarını artıran unsurlardan biri olarak ele alınmış ve bu sav Çekim Modeli kullanılarak Kanada ve Kanada'nın ticaret ilişkisinde bulunduğu 136 ülke için sınanmıştır. Modelde, 1980-1992 dönemi verileri ve Kanada'nın ithalat ve ihracat hacmini açıklayan değişkenler olarak coğrafi uzaklık, sınır komşuluğu, nüfus, 136 ülkeden Kanada'ya gerçekleşen göç düzeyleri, reel döviz kurları, GSYH ve ülkelerin iç fiyat oranları kullanılmıştır. Yazarların ulaştığı temel sonuç; göçlerle Kanada'nın dış ticaret akımları arasında pozitif bir ilişki bulunduğu yönündedir. Göçler hem ihracatı, hem de ithalatı artırmaktadır. Göçmenlerin kendi ülkelerinin ürünlerine yönelik özel taleplerini sürdürmeleri ithalatı artırırken, beraberlerinde getirdikleri bilgi birikimleri, dil bilgileri, özel ve kültürel bağlantıları, ihracatta işlem maliyetlerini düşürerek artışa yol açmaktadır.

Öte yandan, Andromachi S. Piperakis, Chris Milner ve Peter W. Wright (2003), Yunanistan'a yönelen göç akımının karşılıklı ticaret akımları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yazarlar hipotezlerini 1981-1991 dönemi için sınamış ve modelde göç verileri ile ihracat, ithalat, GSYH ve coğrafi uzaklık değişkenlerini kullanmıştır. Sonuçlar, Yunanistan'a gerçekleşen göç akımlarının, ülkenin ihracat düzeyi üzerinde olumlu bir etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Yazarlar, bu durumun, göçlerin işlem maliyetlerini düşürerek ihracatı olumlu yönde etkilediğini ve aynı zamanda göçmenlerin dil bilgisi, kültürel bağları gibi unsurların etkisiyle sözleşmeleri kolaylaştırıp, pazarlık gücünü artırarak, ulaştırma maliyetlerini azaltmasıyla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Yazarlara göre, göçmenlerin kendi ülkelerinin spesifik ürünlerine yönelik mal taleplerinin ithalatı artıran etkilerinin bulunması da, kuramsal anlamda söz konusu iken, modelin uygulama sonuçları, Yunanistan'da ilgili dönemde göçlerle ithalat artışı arasında güçlü bir ilişki ortaya koymamıştır.

Gould ve Head & Ries'in izinden giden yazarlar Sourafel Girma ve Zhihao Yu (2002) da, İngiltere ve İngiltere'ye göç veren ülkeler arasındaki karşılıklı ticaretle göç ilişkisini araştırmıştır. 1981-1991 döneminin ele alındığı çalışmada, ithalat, ihracat, göç akımları, toplam göç stoku, coğrafi uzaklık, kişi başına GSYH ve GSYH değişkenleri ile kukla değişken olarak ortak dil, İngiliz Milletler Topluluğu üyeliği ve AB üyeliği kullanılmıştır. Çalışmada ilginç bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre; İngiltere'nin ihracatı ile İngiliz Milletler Topluluğu üyesi

olmayan ülkelerden, İngiltere'ye yönelen göçler arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. İngiliz Milletler Topluluğu üyesi ülkelerden gerçekleşen göçlerin İngiltere'nin ihracatını artırdığına yönelik bir bulguya ise ulaşılmamıştır. Yazarlara göre bu durumun sebebi, İngiltere ile İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinin benzeri kurumsal altyapı ve kültürel bağlara sahip olmasıdır. Ticaret üzerinde etki doğuran göçler, farklı kültürel, sosyal, kurumsal ve ekonomik yapıların karşılaşmasından kaynaklanmaktadır.

5. Türkiye'den OECD Ülkelerine Gerçekleşen Göçün Çekim Modeli ile Analizi

5.1. Yöntem

Çekim Modeli uygulamalarında, hem birimleri, hem de zaman içerisinde meydana gelen farklılıkları birlikte inceleyebilme olanağı sağlayan, zaman serisi ve yatay kesit verilerini bir arada bulunduran 'panel veri yöntemi' kullanılmaktadır.

Panel veri modeli, genel bir gösterimle, Denklem 1'deki gibi ifade edilebilmektedir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{lit} X_{lit} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

$$i = 1, 2, \dots, N$$

$$t = 1, 2, \dots, T$$

Denklemde Y bağımlı değişkeni, X bağımsız değişkenleri, α sabit katsayıyı, β bağımsız değişkenlerin katsayılarını, k bağımsız değişken sayısını, u hata terimini göstermektedir.

Panel veri modellerindeki serileri yatay kesit ya da zaman serisinden ayıran fark; iki alt simgeye sahip olmasıdır. 1 no.lu denklemde yer alan i, birimleri; t ise zamanı ifade etmektedir. Alt simge olarak i yatay kesit boyutunu, t zaman serisi boyutunu göstermektedir (Baltagi, 2005: 11).

Panel veri modeli, parametrelerin birim ve zamana göre değer almasına bağlı olarak sabit etkiler (fixed effects) modeli ve rassal etkiler (random effects) modeli ile tahmin edilebilmektedir.

Sabit Etkiler Modelinin temel özelliği, her bir yatay kesit birimi için farklı bir sabit değer oluşturmasıdır. Sabit Etkiler Modelinde β ile gösterilen eğim katsayılarının değişmediği ancak sabit katsayılarının sadece kesit verileri (birimler) arasında veya zaman verileri arasında veya her iki veri için de değişme gösterdiği varsayılmaktadır. Denklem 2'de sabit etkiler modeli gösterilmiştir:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_{lit} X_{lit} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (2)$$

Görüldüğü gibi, 2 numaralı denklemde sabit katsayı olan α , i birim değerlerine göre tanımlanmıştır.

Rassal Etkiler Modelinde birimler rassal olarak seçildiklerinden, birimler arasındaki farklılıklar da rassal olacaktır. Bu birim farklılıklarına "rassal farklılıklar" denilmektedir. Regresyon analizinde genelde bağımlı değişkenin değerini etkileyen, fakat bağımsız değişken gibi modelde yer almayan çok sayıda faktör olduğu ve bu faktörlerin rassal bir kalıntı tarafından özetlendiği varsayılmaktadır. Sabit Etkiler Modelinden farklı olarak ise, birimlere ve/veya zamana bağlı olarak meydana gelen bu değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edilmektedir. Rassal Etkiler Modelinde, birimlere ve/veya zamana bağlı olarak meydana

gelen değişimlerin, bağımsız değişkenlerle korelasyon içinde olmadığı ve etkilerin yatay kesit birimleri boyunca rastgele dağıldığı varsayılmaktadır (Greene, 2012: 371). Denklem 3'te Rassal Etkiler Modeli gösterilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it} X_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Son maddede yer alan ε , bağımlı değişkeni etkilediği halde, bağımsız değişkenlerle korelasyon içinde olmayan birim etkilerinin, her bir birim için ayrı bir sabit bir katsayı biçiminde değil de, rastgele dağılmış katsayılar olarak tanımlanmasından ötürü, bu katsayıların ortalamadan sapmalarını ifade etmek üzere eklenen hata terimi bileşenidir.

Sabit ve rassal etkili modeller arasındaki en belirgin fark, birim etkisinin bağımsız değişkenlerle ilişkili olup olmadığıdır. Bu çerçevede uygulanan Hausman Testi; birim etki dolayısıyla hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olup olmadığını, yani Rassal Etkiler Modelinin uygun olup olmadığını ölçer. Eğer rassal etkili modelin hata terimleri bileşenlerinin bağımsız değişkenler ile ilişkili olmadığı kararı verilirse, Sabit Etkiler Modeli tercih edilecektir.

5.2. Model

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'den OECD ülkelerine gerçekleşen göçün ekonomik belirleyicilerini Çekim Modeli aracılığıyla incelemektir.

Modelde Türkiye'den OECD ülkelerine gerçekleşen göç mig notasyonu ile, ülkelerin toplam göç stoku değişkeni $intms$ ile, Türkiye'nin GSYH değişkeni $cgdp$ ile, OECD ülkeleri için GSYH değişkeni $cgdp$ ile, Türkiye'nin nüfus değişkeni pop ile, OECD ülkeleri için nüfus değişkeni pop ile ve Türkiye ile her bir OECD ülkesi arasındaki coğrafi uzaklık değişkeni $dist$ ile gösterilmiştir.

Analizde öncelikle değişkenlerin logaritması alınmıştır. Daha sonra Wooldridge Otokorelasyon Testi yapılmıştır. Yapılan otokorelasyon testine göre otokorelasyonun olmadığını söyleyen hipotez reddedilememiştir, dolayısıyla modelde otokorelasyon bulunmamaktadır. İkinci aşamada, kullanılacak olan ekonometrik model belirlenmiştir. Analizde, sabit etkiler ve rassal etkiler modelinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için Hausman Testi uygulanmıştır. Hausman Testi sonucunda çalışmada rassal etkiler modelinin kullanılmasının daha uygun olacağı doğrulanmıştır. Ayrıca uygulanan Breusch-Pagan LM testi sonucunda Rassal Etkiler Modelinin En Küçük Kareler regresyonundan daha üstün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan testler sonucunda da belirlendiği üzere kullanılacak ekonometrik model Rassal Etkiler Modeli olup Denklem 4'te gösterilmiştir:

$$l mig_{ijt} = \alpha + \beta_1 lcgdp_{jt} + \beta_2 lcgdp_{tr_{it}} + \beta_3 lpop_{jt} + \beta_4 lpop_{tr_{it}} + \beta_5 lint ms_{jt} + ldist_{ijt} + u_{ijt} + \varepsilon_{ijt} \quad (4)$$

5.3. Veri

Çalışmada 1960-2010 döneminde Türkiye'den OECD ülkelerine⁴ gerçekleşen göç stoku, ilgili göç alıcı ülkelerin toplam uluslararası göç stok değerleri, GSYH, ülkeler arasındaki coğrafi mesafe ve nüfus değişkenleri kullanılmıştır. Karşılıklı göç stoku, toplam göç stoku,

⁴ A.B.D., Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Polonya, Slovak Cumhuriyeti.

GSYH ve nüfus değişkenleri Dünya Bankası'ndan, coğrafi mesafe değişkeni ise CEPİI'den alınmıştır.

Bağımlı değişken olan göç stoku değişkeni, Türkiye'den OECD ülkelerine göç eden kişi sayısını ifade etmektedir. Toplam uluslararası göç stoku değişkeni başka bir ülkede doğup, ilgili OECD ülkelerinde yaşamını devam ettiren toplam göçmen sayısını göstermektedir. Nüfus değişkeni ilgili ülkede yaşayan ülke vatandaşlarının sayısını göstermektedir. Coğrafi uzaklık değişkeni, ülkelerin birbirlerine olan uzaklığını (ülkelerin başkentleri arasındaki uzaklık) kilometre cinsinden ifade etmektedir. GSYH değişkeni dolar cinsinden ve sabit fiyatlara göredir (baz yılı= 2005).

Tablo 3: Model Sonuçları

DEĞİŞKENLER		SABİT ETKİLER MODELİ	RASSAL ETKİLER MODELİ
α		-99.5801***	-67.2913***
lcgdp		-0.5397	1.4647**
lcmdptr		-4.1070**	-4.1014***
lpop		0.6705	-1.107**
lpoptr		11.9586***	8.8856***
lintms		0.4887	0.9750***
ldist		-	-1.0383***
R-sq:	within	0.6003	0.5648
	between	0.3142	0.8145
	overall	0.3851	0.7744
		Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Otokorelasyon Testi			
	Wooldridge	3.587	0.0736
Spesifikasyon Testleri			
	Hausman	9.45	0.0923
	Breusch-Pagan LM	70.97	0.0000

*, **, *** sırasıyla; %10, %5, %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

1960-2010 dönemine ilişkin olarak kurulan modelin sonucunda elde bulgular Tablo 3'te yer almaktadır. Buna göre OECD ülkelerinde GSYH'nin artması, Türkiye'den OECD ülkelerine yönelik göçü artış yönünde etkilemektedir. Türkiye'nin GSYH'si arttığında ise Türkiye'den OECD ülkelerine göç azalmaktadır. OECD ülkelerinin nüfusu ile göç arasında ise ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. OECD ülkelerindeki nüfusu artışı, Türkiye'den OECD ülkelerine gerçekleşen göçü azalmaktadır. Türkiye'nin nüfusu arttığında ise Türkiye'den OECD ülkelerine yönelik göç artmaktadır. OECD ülkelerinde bulunan toplam göç stoku arttığında Türkiye'nin söz konusu ülkelere verdiği göç de artmaktadır. Türkiye ve OECD ülkeleri arasındaki coğrafi mesafe ile göç arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre ülke çiftleri arasındaki coğrafi mesafe ne kadar uzaksa, bu olgu Türkiye'den o ülkeye giden göçü azalma yönünde etkilemektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'den 20 OECD ülkesine, 1960-2010 döneminde gerçekleşen göç, Çekim Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar şu biçimde özetlenebilir:

- Ülkelerin gelirleri, uluslararası göçlerin en önemli ekonomik belirleyicilerinden biridir. Göç kararı ister bireysel, ister kolektif aile kararı olarak alınsın, daha düşük gelir düzeyinden daha yüksek gelir düzeyine ulaşmak temel motivasyondur ve görece yüksek gelire sahip olan ülkeler tercih edilmektedir. OECD ülkelerinin GSYH artışları da, Türkiye'den bu ülkelere yönelen göçü artış yönünde etkilemiştir. Türkiye'nin yurt içi geliri ile göç arasında ise negatif korelasyon bulunmakta olup, GSYH artışı göçü azalma yönünde etkilemiştir.
- Göç literatürüne göre, nüfusu ve nüfus artış hızı yüksek olan ülkeler genellikle göç veren ülkeler iken, nüfusu görece düşük olan, daha da önemlisi nüfus artış hızı düşük ya da durağan ülkeler genellikle göç alıcı ülkelerdir. Bu analizde de, benzeri yönde bulgulara ulaşılmıştır. Türkiye'nin nüfusu arttıkça, Türkiye'den OECD ülkelerine gerçekleşen göç artış göstermiştir. OECD ülkelerinin nüfus artışı ile Türkiye'den aldıkları göç arasında ise negatif yönlü bir ilişki bulunmakta olup, bu ülkelerde nüfus arttıkça göç azalmakta, nüfus azaldıkça Türkiye'den aldıkları göç artış göstermektedir. Bu durum doğrudan emek arz ve talebi ile (ve buna göre uygulanan göç politikalarıyla) ilgili olup, analizde ulaşılan bulgular literatürü desteklemektedir.
- OECD ülkelerinde bulunan toplam uluslararası göçmen stoku ile Türkiye'den bu ülkelere gerçekleşen göç arasında da pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu durum, toplam göçmen sayısı yüksek olan ülkelerin göçmen politikalarının esnek oluşunun etkisiyle ilişkilendirilebileceği gibi, göç eden kişilerin gittikleri ülkede aile fertleri, akraba ve/ veya aynı milletten olan kişilerin varlığını destekleyici bir unsur olarak görüp bu ülkeleri tercih ettikleri biçiminde de yorumlanabilmektedir.
- Türkiye ile her bir OECD ülkesi arasındaki coğrafi uzaklığın göçle ilişkisi analiz edildiğinde ulaşılan katsayı negatif yönlüdür. Bir başka deyişle, Türkiye'den göç eden kişiler görece yakın ülkeleri daha çok tercih etmekte, ülkeler arasındaki uzaklık arttıkça bu durum göç eden kişi sayısını azalma yönünde etkilemektedir. Türkiye'den kaynaklanan göçün Avrupa ülkelerinde yoğunlaşmasının nedenlerinden biri de bu olgudur.

Görüldüğü gibi bu analizde ulaşılan sonuçlar, Çekim Modeli'nin, “bir ülkeden diğer bir ülkeye yönelik göçler alıcı ülkenin gelir büyüklüğü arttıkça yükselirken, iki ülke arasındaki coğrafi uzaklık arttıkça azalır” biçimindeki temel önermeleriyle

örtüşmektedir. Ek değişkenler olan nüfus ve toplam göçmen stoku değişkenleri de göç literatürüyle uyumlu sonuçlar vermiştir.

Referanslar

Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition. John Wiley & Sons Inc., New Jersey.

Bergeijk, P. V. & Brakman, S. (2010). *The Gravity Model in International Trade: Advances and Applications*. New York: Cambridge University Press.

Bozdağ, E. G. & Atan, M. (2009). Avrupa Ülkelerine Göç Eden Türk İşçilerin İktisadi Etkinliğe Katkısı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 159-180.

CEPII; Centre d'estude Prospectives et d'informations International, *Distance Data*, 2011. <http://www.cepii.fr/anglaisgraph/bdd/distances.htm>.

DPT (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-67*. Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf>

DPT (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-72*. Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan2.pdf>

Girma, S. & Yu, Z. (2002). The Link between Immigration and Trade: Evidence from the United Kingdom. *Weltwirtschaftliches Archiv* 2002, Vol. 138, No. 1.

Gould, D. M. (1994). Immigrant Links to the Home Country: Empirical Implications for U.S. Bilateral Trade Flows. *The Review of Economics and Statistics*, 76(2), 302-316.

Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis*. Seventh Edition, Prentice Hall, New Jersey.

Head, K. & Ries, J. (1998). Immigration and Trade Creation: Econometric Evidence from Canada. *The Canadian Journal of Economics*, 31(1), 47-62.

Karamera, D. & Iwuagwu, O. & Davis, B. (2000). A Gravity Model Analysis of International Migration to North America. *Applied Economics*, 32, 1746-1755.

Leblang, D. & Fitzgerald, J. & Teets, J. C. (2014). Defying the Law of Gravity: The Political Economy of International Migration. *World Politics*, 66(3), 406-445.

Lewer, J. J. & Berg, H. D. (2008). A Gravity Model of Immigration. *Economics Letters*, 99(1), 164-167.

Praussello, F. (2011). *The European Neighbourhood Policy and Migration Flows*. Erişim: <http://www.jeanmonnet.unige.it/materialedidattico/ENP%2BMigration.pdf>

Ramos, R. & Surinach, J. (2013). A Gravity Model of Migration between ENC and EU. *IREA Working Papers 201317*, University of Barcelona, Research Institute of Applied Economics.

Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society of London*, 48(2), 167-235. (Erişim) <http://www.jstor.org/stable/2979181>, 05.03.2011.

Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305. (Erişim) <http://www.jstor.org/stable/2979333>, 05.03.2011.

Sharma, S.C. & Chua, S.Y. (2000). ASEAN Economic Integration and Intra-Regional Trade. *Applied Economic Letters*, Vol. 17, 165-169.

T. C. Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi (2014). *Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları*. Erişim: http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa#

Tinbergen, J. (1962). *Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*. New York: Twentieth Century Fund.

UN-DESA (2002). *World Population Prospects The 2000 Revision*. Volume III, Analytical Report. United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York.

UNDESA-OECD (2013). *World Migration in Figures*. Erişim: http://www.un.org/esa/population/migration/documents/World_Migration_Figures_UNDESA_OECD.pdf

WORLD BANK (2014). *World Development Indicators Database*. Erişim: <http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>

YILMAZ, A. (2014). Uluslararası Gç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*. Vol 9(2), s. 1685-1704.